

FİTNE DÖNEMİNDE İBN SEBE'NİN ROLÜ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME*

*Terc: Âdem APAK***

Tarihçiler, Hz. Osman döneminde meydana gelen fitne olaylarından bahseder iken, Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali'nin, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe'yi karşılamak niyetiyle Medine'den çıkmasından önceki dönemde ve yine Hz. Ali'nin sulh niyetiyle Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe'ye doğru sefer düzenlemesi esnasında İbn Sevdâ'dan ve Sebeîlerden çokça bahsetmektedirler. Yine tarihçiler Sebeîlerin, Hz. Ali ve ashâbının gafleti anında savaşı başlatmak niyetiyle görüşmeler yaptıkları ve Basra yakınlarında karşı karşıya gelen iki orduyu ansızın savaşa tutuşturduklarını ve Müslümanları büyük bir tehlikeye düşürdüklerini iddia ederler. Ancak aynı tarihçilerin, Sıffin savaşını naklederken Sebeîyye'den bahsetmeyi unutmaları veya ihmal etmeleri gerçekten gariptir.

İbn Sevdâ, Hz. Ali ile birlikte Şam'a gitmedi, fakat onun taraftarları halifeye beraber Sıffin savaşına iştirak ettiler. Sebeîler halifeye karşı samimi ve vefalı davranan, onun emrine en fazla itaat eden askerler oldular. Onlar bozgunculuk meydana getirmek için planlar yapmadılar ve iki grup arasında (Cemel'de olduğu gibi) fesat çıkarmaya çalışmadılar. Mushaflar yukarı kaldırıldığı zamanda ise bazıları Hurkus b. Zühayr gibi tahkim anlaşması (sahife) ve içindekileri inkâr eden Muhakkime'ye katılırken, bir kısmı da Eşter gibi tahkimi hoş görmemekle birlikte Hz. Ali'ye itaate devam ettiler.

* *Tercüme ettiğimiz metin, Tâhâ Hüseyin'in el-Fünetü'l-Kübrâ (I-II, ?, Tarihsiz), isimli eserinin II. cildinin (Ali ve Benûhu) 91-94 sayfeleri arasında bulunan 24. kısımdır. Yukarıdaki başlık asıl metinde olmamakla birlikte, konunun muhtevast göz önünde bulundurularak tarafımızdan konulmuştur.*

** *Araş. Gör.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları ABD*

Tarihçilerin Sıffin savaşında Sebeiyye ve İbn Sevdâ'dan bahsetmemelerinin en basit sonucu, Sebeiler ve onların reisi İbn Sevdâ konusunu çok zorlama ve uydurma bir mesele olmasıdır ki, bu husus Şia ile diğer İslâmî fırkalar arasında meydana gelen mücadele sırasında sonradan uydurulmuştur. Hasımları Şia'ya daha derin tuzak kurmak ve onları daha fazla yıpratılabilmek için bu mezhebin aslına Yahudi bir unsur katmak istemişlerdir.

Eğer İbn Sevdâ meselesi doğru ve gerçek tarihe dayanmış olsaydı bu fırkanın Sıffin'de meydana gelen karışık ve çetrefilli savaşta ve Hz. Ali ashâbının tahkim meselesindeki ihtilâfında, özellikle de sulhu kerih gören, sulhtan yüz çeviren, tahkim anlaşmasına meyleden ve iştirak edenleri kafirlikle suçlayan Haricî grubunun meydana çıkışında Sebeiyye'nin bir izinin (parmağının) ve bir tuzağının bulunması gayet tabii olmalıydı. Fakat Haricilik meselesinde İbn Sevdâ'dan bahsedildiğini görmüyoruz. O zaman Sıffin savaşında ve Muhakkime grubunun ortaya çıkması meselesinde İbn Sebe'nin meydana olmamasını nasıl izah edebiliriz?

Ben bu hususu tek bir şekilde izah edebilirim; o da İbn Sebe'nin sadece bir vehimden ibaret olmasıdır. Velew ki, böyle bir kişi bilfiil var idiyse de İbn Sebe tarihçilerin, onu ve onun Hz. Osman döneminde ve Hz. Ali'nin halifeliğinin ilk yıllarında faaliyetlerini tasvir ettikleri gibi bir öneme sahip değildir. Ancak İbn Sebe, Şia muhaliflerinin, Hariciler hakkında yapmadıkları bir şekilde, özellikle Şia fırkası için sonradan ihtiyaç halinde kullanılmak üzere uydurup sakladıkları bir kişidir. Hariciler cemaatten değildiler ve onların hilâfeti veya iktidarı isteme gibi bir niyetleri yoktu. Onlar, her halîfeye karşı ayaklanan, her idareciye isyan eden, ve fırsat buldukça halîfe ve meliklere savaş açan bir topluluktular. Üstelik onlar-bilhassa Benî Ümeyye iktidarı yıkıldıktan sonra- büyük önemi haiz ve hayatîyetini devam ettiren bir fırka olmadılar. Çünkü Abbâsî devletinin başlangıç yıllarında onların güçleri zayıfladı, keskinlikleri köreldi ve Haricilik geride sadece mütekellimin arasında bilinen ve ilmî hayatta farklı tavırlar kazanan bir mezhep olarak kaldı. O zaman (diyebiliriz ki); Hariciler günümüze kadar Müslümanları yöneten halîfe ve meliklerle mücadele eden Şia fırkasında olduğu gibi, insanları kendilerinden uzaklaştıracak, takva ve vera sahiplerini onlardan soğutacak zorlayıcı ve şiddetli bir mücadele için kendilerine düşman olunması gereken bir hizip olmadılar.

Belâzurî, Hz. Osman dönemi olaylarında ne İbn Sevdâ ne de Sebeiyye'den bahseder. Müellif, Hz. Ali zamanında ise sadece bir yerde İbn Sebe'yi zikreder ki, o da önemli değildir. Bahsettiği mesele de şudur; İbn Sebe adamlarıyla birlikte Hz. Ali'ye gelmiş, ona Hz. Ebû Bekir hakkında sorular sormuştu. Hz. Ali, bu gibi işlerle meşgul oldukları için onları kınamış ve sert bir şekilde geri çevirmiştir ki, bu zamanda Mısır elden çıkmış (Muaviye'ye geçmiş) ve oradaki Şia grubu öldürülmüştü. Hz. Ali Iraklıların kendisini yardımsız bırakmalarından sonra işlerin ne duruma

geldiğinden bahseden bir mektup yazdı ve ibret almaları için bu mektubun insanlara okunmasını emretti. Belâzurî, İbn Sebe'de de bu mektuptan kendisinin tahrif ettiği bir nüsha olduğunu bildiriyor. Belâzurî'ye göre İbn Sebe, İbn Sevdâ değildir, o Abdullah b. Vehb b. Hemdanî'dir. Belâzurî bu haberin tamamını gücü yettiğince doğruluğunu araştırmak için niyetiyle rivayet ediyor. O, ele aldığı olayları önce aktarır, rivayetin arkasından da o haberde ortaya çıkan şüpheleri sıralar. Çünkü bu haberler Iraklılar'ın uydurmalarıdır.

İktidar Abbasîler'e geçtikten sonra, Şia ve diğer fırkalar arasındaki husumetin cedel, neşriyat ve daveti yayma gibi bir takım şekiller aldığı bir vakıadır. Bu husumette hile, tuzak ve uydurma çok olmuştur. İnsaflı tarihçinin, ilk dönemde bu fitneyi tasvir eder iken çok ihtiyatlı davranması gerekmektedir. Bilhassa zaman geçtikten, o dönem uzakta kaldıktan ve doğru olayları tahkik etmek zor bir hale geldikten sonra, Şamlıların Iraklılar, Iraklıların da Şamlılar hakkında yalan söylemelerinden daha kolay ne olabilir. Kendileri lehine Nebi ve ashâbı hakkında hadis uydurmayı mübah görenler, Şamlılar ve Iraklılar aleyhine de haber uydurmayı mübah saymaktan çekinmezler.

Tasvir etmeye çalıştığımız asrın tarihçisi, iki yönden güç ve zor bir imtihan geçirmektedir. Birincisi; kassaslardır ki, bunlar Basra ve Kûfe'deki fitne hakkında bir takım olaylardan bahsetmekte, bu anlatım esnasında hayallerini aktarmakta ve muhtelif Arap kabileleri hakkında mutaaassıbca hareket etmektedirler. Belki de bu kassaslar, olaylara katılan insanlar haklarında güzel şeyler söylemek, yaptıkları işleri yüceltmek ve onlar hakkında -olsun veya olmasın- faziletlerden bahsetmek için her iki taraftan mal (para) alıyorlar ve bu faziletleri -o zamanda söylensin veya söylenmesin- şiir olarak aktarıyorlardı. İşte bundan dolayı bütün insanlar Cemel ve Siffin gününün şairleri oluyorlar ve yine bu sebepten akla uygun olmayan haberler rivayet ediyorlardı. Meselâ, Hz. Ali'nin Cemel günü Basralılara doğru mushafı yükseltmesini istediği bir genç mushafı sağ eline alıyor, bu eli kılıçlarla kesildiği zaman mushafı sol eline alıyor, o da kesildiği zaman dişleri arasına, yahut iki omzu arasına alıyor, öldürülünceye kadar bu durum devam ediyor. Diğer bir adam yere yıkılıyor, öldürücü bir darbe geliyor, o adam ölüm anında bile kimini medh, kimini de zemm eden şiirler söylüyor... Bunlardan başka bu olaylarda uydurma ve zorlama kokan daha nice haberler ve şiirler mevcuttur.

İkinci kısım ise; cedel ashâbı ile mezheplerini ve görüşlerini teyit eden olaylar ve haberler vasıtasıyla cedel ashâbından yardım alan kimselerdir. Bu yönde konu kapalılık ve zorluk hususunda daha da giriftleşmektedir. Fırkalar arasındaki mücadele (birinci grupta olduğu gibi) sadece dünya işleri ile ilgili bir mücadele değildir, esas mücadele dinin aslında ve bu asıl üzerine bina edilen (furû') meseleler hakkında olmaktadır.

İşte o zaman, bu mücadeleyi yapan kişilerin hasımlarını küfr, fiske, zındıklıkla ve dinden çıkma ile itham etmeleri ve yine onların, rakiplerini kendilerince sahih olan hadis, siyer ve bizzat kendilerinin uydurduğu haberlerle güçlerinin yettiğince ayıplamaları gayet kolay olacaktır.

Ne olursa olsun Belâzurî, hem Ali hem de Hz. Osman döneminde İbn Sebe ve onu taraftarlarından bahsetmemiştir. Taberî, onun ravileri ve Taberî'den rivayet alan sonraki tarihçiler, Hz. Osman döneminde ve Hz. Ali'nin hilâfetinin ilk yılındaki fitne olayında İbn Sebe ve taifesinden bahsettiler fakat onlar bu dönemlerden sonra Sebe'yye'yi unuttular. Muhaddisler ve cedelciler Sebe'yye'nin fitne döneminde zikri hususunda Taberî ve onu takip eden tarihçilerle müttefiklerdir. Ancak muhaddisler ve cedelciler Taberî ve ondan rivayet alanlardan bir konuda ayrılırlar. Onlar İbn Sebe ve arkadaşlarının Hz. Ali'yi ilah olarak kabul ettiklerini ve Hz. Ali'nin de onları yaktığını söylerler. Fakat tarih kitapları araştırılırsa böyle bir olaya rastlanılmaz. Biz de bu ehl-i gulât fitnesinin Hz. Ali'nin kısa hilâfet döneminin hangi yılında ortaya çıktığını bilmiyoruz. İslâm'ın ilk döneminde ve peygamber ashâbından salih kişilerin bulunduğu bir cemaat arasında bir insan topluluğunun ateşle yakılması, tarihçilerin gaflete düşüp de zikretmeyecekleri ve zamanını belirtmeyecekleri bir husus olamaz, olsa olsa bu konuda tamamen ihmalkârlık yapmışlardır.

Bu konuda ravilerin rivayet ettikleri bütün olay şudur ki, Belâzurî bu olayı kısa bir şekilde zikretmiştir: Bir topluluk Kûfe'de irtidat etmiş ve Hz. Ali de onları öldürmüştür. İrtidat edenlerin İslâm'daki hükmü bellidir; onlardan tevbe etmeleri istenir, tevbe ederlerse canları kurtulur, aksi halde öldürülürler. Eğer bahsedilen bu olay doğru ise, o zaman Hz. Ali'nin dinden dönüp de tevbe etmeyen insanları öldürmesinde bir gariplik olmasa gerektir. Bu olay hakkında Belâzurî, öldürülen kişilerden herhangi bir isim ve bu olay için bir tarih vermemişse, o olayın doğruluğu hakkında kesin kanaata sahip değil demektir.